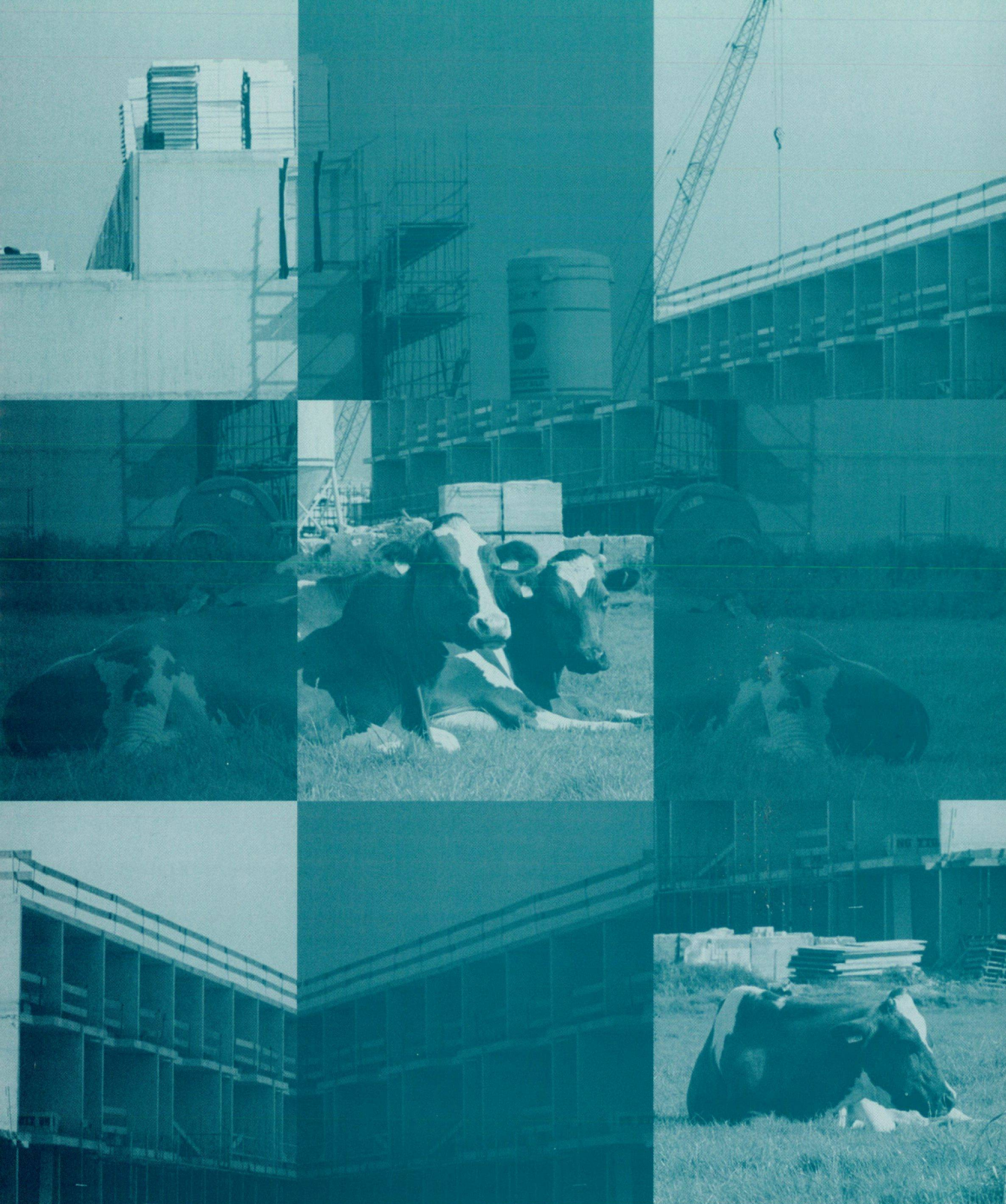

PROGRAMMA LEREN
VOOR DUURZAAMHEID

Amsterdam, oktober 2001

HET PROGRAMMA LEREN VOOR DUURZAAMHEID
Een introductie

INHOUDSOPGAVE

I.	Inleiding	3
II.	Voorgeschiedenis	4
III.	Focus op 'Leren voor Duurzaamheid'	7
IV.	Leren als beleidsinstrument	9
V.	Speerpunten van het programma	11
VI.	Organisatie: interbestuurlijk en decentraal	13
VII.	Activiteiten	15
VIII.	Colofon en meer informatie	17

I. Inleiding

Deze tekst is bedoeld om geïnteresseerden te informeren over het interbestuurlijke programma 'Leren voor Duurzaamheid', een vierjarig (2000 tot en met 2003) programma dat bedoeld is om leerprocessen (verder) te ontwikkelen en te stimuleren die een bijdrage leveren aan een duurzame samenleving, een ambitieus oogmerk.

Het programma is decentraal opgezet om ervoor te zorgen dat in het hele land initiatieven voor 'Leren voor Duurzaamheid' worden opgezet. Het programma wordt niet gedirigeerd door de nationale overheid, maar doet juist een beroep op alle initiatieven, op lokale, regionale en landelijke schaal, zowel overheden als niet-gouvernementele organisaties.

In deze tekst wordt uit de doeken gedaan hoe het programma ontstaan is, wat wij onder 'Leren voor Duurzaamheid' verstaan, wat de doelstellingen van het programma zijn, hoe de organisatie in elkaar steekt en uiteraard gaan we in op de activiteiten die in het kader van het programma worden uitgevoerd.

II. Voorgeschiedenis

Het programma LVD is een opvolger van eerdere programma's die op rijksniveau NME hebben gestimuleerd. Decennialang werd natuur- en milieu-educatie vooral gestimuleerd door overheden op lokaal en provinciaal niveau; gemeentelijke afdelingen en particuliere initiatieven kregen overheidsmiddelen om hun activiteiten richting onderwijs en vrijwilligers in de natuur- en milieubeweging te kunnen uitvoeren. Op nationaal niveau werd wetenschappelijk onderzoek, samenwerking in het nme-veld en vernieuwing en kwaliteitsverbetering gefinancierd.

Onderwijsprogramma 1992 - 1995

Van 1992 tot en met 1995 is er op rijksniveau een samenhangend programma uitgevoerd (voor ongeveer 36 miljoen Euro) dat tot doel had natuur- en milieu-educatie planmatig te implementeren in het basisonderwijs, het voortgezet onderwijs, agrarisch onderwijs en beroepsonderwijs.

Nog steeds plukken we de vruchten van dit programma, omdat NME geïmplementeerd is in de kerndoelen en eindtermen van het primair en voortgezet onderwijs. Sinds de start van het programma is NME een substantieel onderdeel geworden van veel op scholen gebruikte lesmethodes (schoolboeken). Tevens zijn vele leraren getraind op de opleidingen en in cursussen. Op lokaal en regionaal niveau zijn de NME-centra zich meer bewust geworden van hun rol als service-centrum voor scholen en leraren, naast hun traditionele werk op het vlak van cursussen, veldwerk en lessen voor leerlingen.

Extra Impuls 1996 - 1999

Dit onderwijsprogramma is opgevolgd door de 'Extra Impuls NME' (1996 tot en met 1999, circa 15 miljoen Euro vanuit het rijk), waarin het NME-werkveld de mogelijkheid kreeg om buitenschoolse doelgroepen te verkennen en de kwaliteit van de eigen organisatie en producten te verbeteren.

In deze periode is NME verder geïmplementeerd als een instrument voor vernieuwing in scholen, maar belangrijker nog was de ontwikkeling van programma's voor niet-formele educatie in andere groepen in de samenleving zoals scouting, kerkelijke groeperingen, immigranten-organisaties, vrouwen-organisaties, het sociaal-cultureel werk in de grote steden, agrarische organisaties enzovoort.

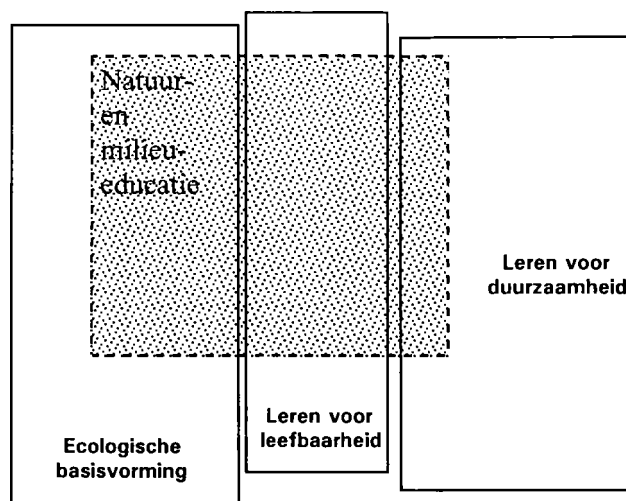
Om deze ontwikkelingen mede mogelijk te maken hebben NME-werkers hun organisaties en competenties moeten professionaliseren. Veel trainingen en kwaliteitssystemen zijn hiervoor ontwikkeld.

Meer dan tweehonderd innovatieve projecten zijn in deze vier jaar uitgevoerd.

Aan het einde van de Extra Impuls periode tekenden zich drie relatief nieuwe begrippen af, die een ordening aanbrengen in het breed uitgelegde begrip NME:

1. ecologische basisvorming
2. leren voor leefbaarheid
3. leren voor duurzaamheid

De drie onderdelen van NME (zie onderstaande omschrijvingen) zijn in theorie te onderscheiden; in de praktijk zijn de grenzen niet zo duidelijk te trekken. Veel NME-activiteiten en -projecten zullen van alles wat hebben. Onderstaand schema geeft aan dat de invloedssfeer van het NME-werkveld verschilt per onderdeel.

1. Ecologische basisvorming

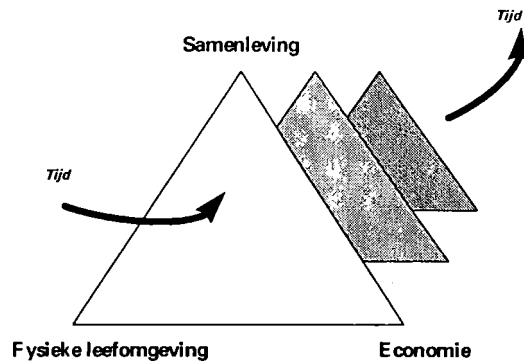
Bij ecologische basisvorming gaat het om het leren kennen en waarderen van de levende en niet-levende omgeving en de plaats van het eigen handelen daarin. Het leren richt zich bij de ecologische basisvorming op de leerdoelen van het individu, dat zich verder wil ontwikkelen met kennis van ecologische processen of met vaardigheden om b.v. op te komen voor de belangen van natuur en milieu. Ecologische basisvorming zien we veel terug in het basisonderwijs, in het werk van de bezoekerscentra in natuurgebieden en in de activiteiten van natuurgerichte organisaties als Natuurmonumenten en IVN.

2. Leren voor leefbaarheid

Leren voor leefbaarheid is gericht op het leefbaar maken en houden van de school, het schoolplein, de straat, de wijk en de stad. Op de basisschool leren kinderen over het scheiden van afval, voorkomen van zwerfafval, samen opruimen van afval, interne milieuzorg etcetera. Leren voor leefbaarheid heeft een belangrijke gedragscomponent en heeft betrekking op het 'hier en nu'. Leren voor leefbaarheid vindt vaak plaats in woonwijken en op bedrijventerreinen: gezamenlijk wordt geleerd welke aanpak het beste werkt voor het bevorderen van de leefbaarheid. In zekere zin zijn deze activiteiten meer vergelijkbaar met informatieverschaffing, communicatie, participatie en voorlichting dan de traditionele educatie, waarbij het gaat om emancipatie en ontwikkeling van doelgroepen. Ondanks discussie hierover is NME als beleidsinstrument (ten behoeve van beleid op het gebied van milieu, natuur en ruimtelijke ordening) snel ontwikkeld.

3. Leren voor duurzaamheid

Bij 'Leren voor duurzaamheid' staat het begrip duurzame ontwikkeling centraal: een veel gebruikte omschrijving voor duurzame ontwikkeling is: een evenwichtige ontwikkeling van de invalshoeken economie, fysieke leefomgeving en 'de samenleving' (zie figuur). Evenwichtig betekent dat toekomstige generaties, maar ook ontwikkelingslanden in hun behoeften kunnen voorzien. Duurzame ontwikkeling richt zich op het 'hier en nu' in combinatie met het 'daar en straks'.

Duurzame ontwikkeling is een subjectief concept, wat betekent dat duurzaamheid niet van bovenaf kan worden opgelegd. Het is een gezamenlijke afweging van belangen, opvattingen, waarden en normen. Duurzame ontwikkeling wordt vormgegeven in dialoog tussen diverse actoren.

Parlement en beleidskader

De ideeën voor het nieuw te ontwikkelen programma, gericht op 'Leren voor Duurzaamheid' zijn vastgelegd in een notitie, die is voorgelegd aan het Nederlandse parlement. Vier ministeries en alle provincies leveren een financiële bijdrage. Het programma is in de loop van 2000 begonnen. De uitvoeringsfase van de notitie 'NME21 – Leren voor een duurzame samenleving' is beschreven in het 'Beleidskader Leren voor Duurzaamheid'.

III. Focus op 'Leren voor Duurzaamheid'

Het programma Leren voor Duurzaamheid is een activiteit van 'de overheid'. Het programma wordt aangestuurd door een interbestuurlijke stuurgroep (zie paragraaf over organisatie) en heeft als doelstelling in zijn beleidskader geformuleerd:

Bijdragen aan (1) het maatschappelijk debat en (2) de daaruit voortvloeiende leerprocessen, gericht op (3) het verkrijgen van maatschappelijke betrokkenheid en daadkracht, (4) ter versterking van duurzame ontwikkeling.

1. Het maatschappelijk debat

In een democratisch georganiseerde samenleving vindt een continu debat plaats over de wijze waarop de samenleving is georganiseerd en gestructureerd, over prioriteiten in de collectieve bestedingen, over zorg en welzijn, over sociale vangnetten, over milieu, over mondialisering, over gewenste en/of te vermijden toekomstige ontwikkelingen etc.

De resultaten van dat debat worden zichtbaar in politieke besluitvorming, in pogingen daartoe, in politieke verschuivingen tijdens verkiezingen, soms in (dreigende) kabinetscrises. Maar ook in acties van boeren, van burgers, van jongeren, met handtekeningenlijsten of rechtszaken, in ludieke acties of in blokkades. Al deze acties zijn een vorm van maatschappelijk debat die de verbale discussie overstijgt maar nog steeds ten doel heeft anderen te 'winnen' voor een specifieke visie of overtuiging.

Ook de overheid bemoeit zich met dat maatschappelijk debat. Het is voortdurend een normatief én een praktisch zoeken hoe ver de overheid daarin mag en kan gaan. Vele beleidsprogramma's bevatten elementen van informatieoverdracht, van gedragsbeïnvloeding, van aanreiken van alternatieve handelingsperspectieven, van bewustwording. Het programma Leren voor Duurzaamheid is daar een voorbeeld van.

2. Leerprocessen

Dat maatschappelijk debat is een ingewikkeld proces. De kunst om een maatschappelijk debat te voeren, moet worden geleerd. Een land dat van vandaag op morgen van dictatuur een democratie wordt, ontdekt dat democratie moet worden 'geleerd', met vallen en opstaan. Democratie moet zich nestelen in de hoofden en harten van mensen, in de organisatie en werkwijze van instituties, in de organisatie en besluitvorming van het land: in de haarvaten van het systeem.

Maar ook een land dat al eeuwen een vorm van democratisch bestuur kent, is niet uitgeleerd. Dat blijkt wel in Nederland. Want hoe ga je in zo'n land om met fundamentele ontdekkingen als 'grenzen aan de draagkracht van de planeet aarde', maar bijvoorbeeld ook met de effecten van de onverbiddelijk voortschrijdende mondialisering van menselijke interactie (reizen, handel etc.)? Het doorvertalen van dit type ontdekkingen in aangepaste maatschappelijke structuren en in aangepast gedrag van individu en organisatie vraagt veel tijd. Het zijn dan ook op maatschappelijk niveau existentiële leerprocessen.

Hoe werken die? Wat moet de samenleving daarvoor leren? Wat kan de samenleving al leren van initiatieven en acties die hebben plaatsgevonden, met andere woorden wat heeft de samenleving ondertussen al aan leerervaring opgedaan? Trek lessen uit reeds opgedane ervaring, en draag die lessen uit.

3. Maatschappelijke betrokkenheid en daadkracht

Voor maatschappelijke verandering is inzet en daadkracht van mensen nodig. Alles wat in onze samenleving door mensen wordt geïnitieerd, ondernomen, besloten, verwaarloosd, beschadigd of nagelaten (niets doen) is het gevolg van een individuele of gezamenlijke keuze, bewust of niet bewust. Maatschappelijke verandering bestaat uit een optelsom van allerlei individuele en institutionele keuzes. De beoogde maatschappelijke verandering vraagt dus om andere keuzes en

ander gedrag van mensen en organisaties. Wat is er voor nodig om mensen te bewegen tot ander gedrag?

4. Versterking van duurzame ontwikkeling

Het maatschappelijk debat waar het in dit onderzoek over gaat, is het debat over hoe we een meer duurzame samenleving kunnen bewerkstelligen. Dit is al vele jaren een belangrijk beleidsdoel van de overheid. De diverse Nationale Milieubeleidsplannen zijn er van doordrenkt. Het Regeerakkoord 1998 neemt duurzame ontwikkeling als leidraad, in ieder geval verbaal. De Nationale Strategie voor Duurzame Ontwikkeling (in het kader van de internationale conferentie in Johannesburg 2002) zal een nieuwe impuls geven aan het proces dat onze samenleving heeft ingezet richting meer duurzaamheid. In dat proces kunnen we leren van wat er al in eerdere projecten is gedaan en ontdekt en uitgetoetst.

IV. Leren als beleidsinstrument

Het overheidsbeleid kent verschillende instrumenten duurzame ontwikkeling te stimuleren. Een veelgebruikte indeling luidt:

- Juridisch instrumentarium (wet- en regelgeving)
- Financieel-economisch instrumentarium (subsidies en heffingen) en
- Sociaal instrumentarium (informerende, leren en participeren).

Leren voor Duurzaamheid is een onderdeel van het sociaal instrumentarium in het streven naar een meer duurzame samenleving.

De maatschappelijke democratie via jongerenorganisaties, vrouwenorganisaties, vakorganisaties, standsorganisaties, welzijn, sociaal cultureel werk, allochtonenorganisaties, onderwijs en het bedrijfsleven enzovoort oefent invloed uit op de kwaliteit van de leefomgeving en het duurzaam karakter van de samenleving. Hier zijn daarom belangrijke partners in Leren voor Duurzaamheid te vinden. De maatschappelijke organisaties bieden de burger een vrijplaats om te leren: 'bedoeld' (een cursus volgen bijvoorbeeld) en 'onbedoeld' (deelname aan bijeenkomsten, conferenties en acties).

Op allerlei niveaus en vlakken vinden al activiteiten plaats, gericht op duurzame ontwikkeling, waarbij ongetwijfeld ook veel geleerd wordt. Maar dat leren gebeurt vaak impliciet en onbedoeld, en is meestal geen vooropgezet doel van de activiteit.

Wat is leren?

Een definitie van 'leren'¹ is:

Een informatieverwerkingsproces dat leidt tot een relatief stabiele verandering in het gedrag van een individu of organisatie.

Leren is dus: iets doen met informatie. Informatie tot je nemen, en zodanig integreren in je afwegingen dat dat leidt tot andere keuzes, ander gedrag. Je verbindt informatie (bestaande uit data, basisgegevens) met je kennis, je ervaring, je normen en waarden en de wijze waarop je in het leven staat (zingeving)

Leerprocessen worden vaak beschreven op individueel niveau. Het programma Leren voor Duurzaamheid gaat echter uit van de lerende burger op drie niveaus:

- Als lerende mens: individuele vaardigheden, zelfontplooiing, een eigen positie in de samenleving, al of niet leidend tot duurzaam gedrag.
- Binnen de lerende organisatie: de organisatie probeert de kwaliteit van haar eigen structuur en prestaties te verbeteren. Van een lerende organisatie is pas sprake, als er voldoende aantallen individuen een gedragsverandering aannemen waardoor er wijzigingen in structuur en prestaties zichtbaar worden.
- Binnen de lerende samenleving: een optelsom van leerprocessen van verschillende organisaties en individuen met eigen invalshoeken, maar met cumulatief effect.

---

¹ ontleend aan: Boekaerts, M. en P.R. Simons (1995) Leren en instructie: psychologie van de leerling en het leerproces. Assen: Van Gorkum

Sociale leerprocessen

Bij de lerende organisatie en de lerende samenleving is sprake van *sociaal leren*. De gedachte van sociaal leren² is dat mensen niet alleen, of niet het meest zinvol, leren via individuele trajecten, maar dat zij ook, en vaak beter, leren door hun persoonlijke ervaringen te verbinden aan de ervaringen van anderen. De vooronderstelling is daarbij dat anderen een belangrijke rol spelen in het (h)erkennen, benoemen en veralgemeniseren van individuele ervaringen.

In sociaal leren zijn vier elementen ('assen') te onderscheiden die de basis vormen voor de leerprocessen:

- *actie*: mensen moeten in staat en bereid zijn om zichzelf te zien als personen die actief in kunnen grijpen in hun situatie (motivatie): dit vraagt van de organisatoren van het leerproces om de deelnemers tegemoet te treden als competente actoren en te kijken naar wat zij *zelf* kunnen doen;
- *coöperatie*: mensen moeten in staat en bereid zijn om samen te werken met anderen: dit bevindt zich op een spanningsveld tussen consensus en dissensus in een groep;
- *reflectie*: mensen moeten in staat zijn (kunnen leren) te reflecteren op wat ze hebben gedaan: terugblikken, evalueren, conclusies trekken en vertalen in gewijzigd gedrag
- *communicatie*: voorwaarde voor sociaal leren is ook dat men er over kan communiceren, het aan anderen kan uitleggen en voordoen: overdragen van ervaring

---

² Jansen, Theo (1999) *Sociaal leren: naar een actieve maatschappelijke participatie van deelnemers in het sociaal-cultureel werk*, NIZW Uitgeverij, Utrecht. Hierin wordt op het werk van D. Wildemeersch ingegaan.

V. Speerpunten van het programma

Het programma 'Leren voor Duurzaamheid' is gericht op vijf speerpunten:

1. Maatschappelijke integratie van leren voor duurzaamheid

De 'civil society': de maatschappelijke democratie via jongerenorganisaties, vrouwenorganisaties, vakorganisaties, standsorganisaties, welzijn, sociaal cultureel werk, allochtonenorganisaties, het bedrijfsleven, enz. oefent met haar maatschappelijke doelen invloed uit op de kwaliteit van de leefomgeving en het duurzaam karakter van de samenleving. Hier zijn derhalve belangrijke partners in LvD te vinden. In een samenleving die steeds meer individualiseert vervullen dergelijke organisaties een functie in vraagstukken van zingeving en in de wens van burgers om uiting te geven aan betrokkenheid bij de samenleving. Dit sluit ook aan bij de veranderende rol van overheden met meer nadruk op voorwaardenscheppend en op faciliterend optreden.

De maatschappelijke organisaties bieden de burger een vrijplaats om te leren: 'bedoeld' (een cursus volgen bijvoorbeeld) en 'onbedoeld' (deelname aan bijeenkomsten, conferenties, acties).

Omdat leren voor duurzaamheid in samenwerking geschiedt met partners uit verschillende maatschappelijke sectoren, zullen actoren zich bewust worden van het eigen referentiekader en de eigen vanzelfsprekendheden leren loslaten. Hiervoor is tijd en ruimte nodig. In dit programma gaat het uitdrukkelijk om een proces. Processen die tijd en aandacht vragen en waarbij de doelen vooraf niet bekend zijn. Hooguit de richting is gegeven.

Ook voor organisaties in de NME-sector vraagt maatschappelijke integratie om een open houding naar samenwerkingspartners; om te kunnen werken op basis van open planprocessen. Het gaat daarbij niet alleen om kennisoverdracht, maar om kennis en inzichten van de diverse partners bijeen te brengen

2. Bestuurlijke verankering van LvD in het overheidsbeleid

In dit interbestuurlijke programma is het van belang dat bestuurders, ambtenaren en politici van alle vier overheidslagen onderling samenwerken (zie ook 'organisatie'). Evenzeer is het van belang dat er wordt samengewerkt vanuit verschillende beleidsterreinen (sociaal-cultureel beleid; milieu- en ecologie; economie). Er is dan uiteindelijk sprake van een driedubbele samenwerking, want bij leren voor duurzaamheid gaat het ook nog om samenwerking tussen overheden en de samenleving (sociaal instrumentarium).

Departementen kennen dit appél op interbestuurlijke en interdepartementale samenwerking en erkennen het belang van interactie met de samenleving. Sommige departementen zijn al ver gegaan op het pad van werken met open planprocessen. De beste ambassadeurs van LvD onder dit speerpunt zijn de ambtenaren, de bestuurders en de politici zelf: zij zijn de actoren / sprekers / innovatoren op dit terrein.

3. Kennismanagement: communicatie en optimalisering ondersteuningsstructuur voor LvD

De kwaliteit van LvD is gebaat bij het bij elkaar brengen van vraag en aanbod van kennis. Deze kennis is gebaseerd op inzicht en ervaringen: de beste werkwijzen, nieuwe ideeën, creatieve 'oplossingen', doorbraakprocessen, vaardigheden, enz. Het gaat om kennis die toegevoegde waarde heeft, wijsheid bevordert en inzicht verschaft. Het gaat derhalve niet alleen om een opslag van data.

Uitgangspunt voor kennismanagement is dat er niet zozeer gebrek is aan kennis en inzichten als het gaat om leerprocessen met betrekking tot duurzaamheid, maar dat deze onvoldoende beschikbaar komt. Die kennis moet stromen en in bredere kring beschikbaar zijn: daar waaraan er behoefte is. Het aan elkaar verbinden van kennis en inzichten vanuit 'aanpalende' sectoren en beleidsterreinen is cruciaal.

Bestaande netwerken zullen hiervoor worden benut, ondersteund door middelen als kenniskringen, conferenties, websites, nieuwsbrieven enzovoort.

4. Onderwijs: versterking van de structurele verankering van LvD

Aan het eind van de periode van de NME-Extra Impuls heeft het Ministerie van Onderwijs de stelling ingenomen dat het departement na acht jaar (1992 t/m 1999) ondersteuning van NME in het onderwijs, geen prioriteit wil verlenen aan een substantieel vervolg in het Programma LvD. Het oordeel luidt dat NME inmiddels redelijk is geïntegreerd in de kerndoelen en eindtermen van alle vormen van onderwijs. De stuurgroep deelt deze analyse en laat haar beleid aangaande de komende onderwijsactiviteiten bepalen door uitsluitend in te willen springen op aantoonbare hiaten. De belangrijkste hiervan zijn:

- versterking van LvD in het voortgezet onderwijs
- ondersteuning bij educatie over Noord-Zuidverhoudingen
- aansluiting bij het beroepsonderwijs.

5. Professionalisering en kwaliteitszorg in de NME-sector

De betekenis van de NME-sector voor het programma impliceert een grote mate van professionaliteit. Een aanbodgerichte strategie is niet effectief als men vanuit de samenleving een rol wil spelen in beleidsontwikkeling en uitvoering van overheden. Hetzelfde geldt voor maatschappelijke integratie. Wil men in samenwerking met organisaties uit andere sectoren van de samenleving werken aan thema's op het terrein van duurzame ontwikkeling, dan moet men zich vraag- en marktgericht opstellen. Professionaliteit (vraaggerichte strategie en voortdurende aandacht voor kwaliteitszorg) is daarom een belangrijke voorwaarde.

Kennismanagement is van essentieel belang voor de professionaliteit en de slagkracht van de eigen organisatie.

In aansluiting op de aanwezige professionaliteit ondersteunt het programma een verdere stap naar leerprocessen in de sfeer van 'social learning' en 'learning by doing' in settings van 'verrassende partners' (bestuurders, politici, ambtenaren, NGO's uit naastliggende sectoren van de samenleving, het bedrijfsleven, burgers, enzovoort.).

Aandacht voor mondiale aspecten van duurzame ontwikkeling is een zorgpunt. Ook op dit punt moet een flinke inhaalslag gedaan worden.

VI. Organisatie: interbestuurlijk en decentraal

Het programma 'Leren voor Duurzaamheid' is een interbestuurlijk en decentraal programma. Dat betekent dat alle overheidslagen van Nederland vertegenwoordigd zijn in de landelijke stuurgroep en dat alle 12 provincies een eigen programma hebben, naast een landelijk programma. Van de (niet geoormerkte) financiën gaat 77,5 % naar de provinciale programma's, 15% naar het landelijk programma en 7,5% naar programma-management, communicatie en evaluatie.

Landelijke stuurgroep LvD

Ter uitvoering van de interbestuurlijke samenwerking is er een landelijke stuurgroep LvD ingesteld. Daarin zijn vertegenwoordigd:

- de provincies, vertegenwoordigd door het Interprovinciaal Overleg
- de gemeenten, vertegenwoordigd door de Vereniging van Nederlandse Gemeenten
- de waterschappen, vertegenwoordigd door de Unie van waterschappen;
- het departement van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer
- het departement voor Ontwikkelingssamenwerking / Buitenlandse Zaken
- het departement van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij
- het departement van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.

De Staatssecretaris van LNV treedt op als coördinerend bewindspersoon. Het ministerie van LNV levert de voorzitter en de secretaris van de Stuurgroep;

De belangrijkste taken van de Stuurgroep zijn:

- het vaststellen van het financiële kader;
- het toetsen van de provinciale programma's;
- vormgeven van advisering aan de provincies;
- het opstellen van het Landelijk Ambitie Statement en het (doen) opstellen van het bijbehorende landelijke programma;
- het bespreken van de jaarrapportages van de provinciale programma's en zo nodig daarover in overleg treden met de betrokken provincie;
- zorgen voor een adequate coaching van programma-ontwikkeling en -uitvoering (landelijk en provinciaal) waarbij afstemming specifiek aandachtspunt is;
- voorbereiding van de rapportage aan het parlement en de bestuurlijke partners door de staatssecretaris van LNV;
- internationale activiteiten met betrekking tot Leren voor duurzaamheid;
- bewaking van de voortgang in het licht van de vastgelegde bestuurlijke uitgangspunten.

De stuurgroep wordt ondersteund door het programmamanagement, dat door de NCDO (Nationale Commissie voor internationale samenwerking en Duurzame Ontwikkeling) wordt uitgevoerd.

De provincies

De provincies hebben een belangrijke rol in het programma 'Leren voor Duurzaamheid'. Gezamenlijk krijgen zij immers 77,5% van de beschikbare middelen en voeren zij de regie over de provinciale programma's.

In iedere provincie is een zogenaamd Provinciaal Ambitie Statement (PAS) opgesteld, waarin de speerpunten zijn uitgewerkt naar specifieke provinciale ambities en streefbeelden. Op basis van het PAS zijn in iedere provincie een organisatiestructuur voor LvD en een activiteitenprogramma vormgegeven.

Financiën

In het Beleidskader LvD staan de beschikbare middelen opgenoemd. Allereerst een tabel met alle bedragen die niet geclausuleerd zijn. Dan een verdeling van die middelen over de provincies en het landelijk programma en het programmamanagement.

In februari 2000 heeft de stuurgroep een verdeling van de middelen over de vijf speerpunten vastgesteld. Die bedragen moeten gezien worden als een indicatie van het relatieve belang per speerpunt. Dat de verdeling van de bedragen over de vijf speerpunten als 'indicatief' moeten worden opgevat betekent dat de stuurgroep er verschuivingen in kan aanbrengen.

Tabel 1 - Vrije budgetten Programma LvD (in miljoenen Euro)

Departementen	2000	2001	2002	2003	Totaal
Landbouw, natuur, visserij	0,91	0,91	0,91	0,91	3,64
Onderwijs, cultuur, wetenschappen	0,09	0,09	0,09	0,09	0,36
Ontwikkelingssamenwerking / Buitenlandse zaken	0,91	0,91	0,91	0,91	3,64
Volkshuisvesting, ruimtelijke ordening, milieu	1,14	1,14	1,14	1,14	4,56
Totaal	3,05	3,05	3,05	3,05	12,2

Tabel 2 - Verdeling van de middelen (in Euro), jaarlijks

77,5 %	Provinciaal Programma	2.360.227,-
15 %	Landelijk Programma	456.819,-
7,5 %	Programma-management, evaluatie en communicatie	228.409,-
Totaal		3.045.455,-

In deze cijferopstelling kan vervolgens de garantie van het interprovinciaal overleg (IPO) worden toegevoegd:

Provinciaal programma.	€ 2.360.227,-
IPO-garantie	€ 681.818,-
Totaal	€ 3.042.045,-

Tabel 3 - Vrije budgetten landelijk programma (in Euro), jaarlijks

Kennismanagement	35%	159.886,-
Maatschappelijke integratie	25%	114.205,-
Bestuurlijke verankering	25%	114.205,-
Professionalisering	15%	68.523,-
Onderwijs	PM	PM
Totaal	100%	456.819,-

Tabel 4 - Geclausuleerde budgetten landelijk programma (in Euro).

Departementen	2000	2001	2002	2003	Totaal
Landbouw, natuur, visserij	0,455	0,455	0,455	0,455	1,82
Onderwijs, cultuur, wetenschappen	0,136	0,136	0,136	0,136	0,54
Ontwikkelingssamenwerking / Buitenlandse Zaken					
Volkshuisvesting, ruimtelijke ordening, milieu					
Totaal	0,591	0,591	0,591	0,591	2,364

VII. Activiteiten

Ter illustratie van het programma noemen we in het kort enkele activiteiten

Milieu Ontmoetings Programma

Het programma wil ontmoetingen tussen jeugd en bedrijfsleven stimuleren. Jeugd kan in schoolverband een bedrijf bezoeken en zo kennis maken met milieumaatregelen die bedrijven hebben genomen.

Uitvoering door het Gewest Midden Limburg (samenwerkende gemeenten) en de onderwijsbegeleidingsdienst.

Cursus 'Leidinggeven in een professionele NME-organisatie'

De deelnemers doen kennis en vaardigheden op om hun organisaties te leiden in een veranderingsproces naar een meer klantgerichte, productgerichte en marktgerichte werkwijze. Uitvoering door het Consulentenschap NME Zeeland en een extern bureau.

Jongleren voor Duurzaamheid

Jeugdparticipatie op het gebied van NME en gebiedsgericht beleid.

Verkeer en vervoer en recreatie op de Utrechtse Heuvelrug

Gebiedsgerichte aanpak van mobiliteitsproblemen.

Met andere ogen

Een educatief deel van een kunstroute langs het riviertje De Dommel: 'Te mooi om waar te zijn'. Uitvoering door stichting Dommel in Beeld, natuurgroep Gestel, leraren en Brabants instituut voor school en kunst.

Speelstraten

De straat als ontmoetingsplaats door deze een aantal zondagen autovrij te maken. Uitvoering door stichting Speelstraten.

Waterspektakel

Betrekken en bewustmaken van het publiek bij water- en verdrogingsproblematiek in het stroomgebied van de Oude IJssel.

Millennium International Children's Conference on environment

Uitwisseling van ervaringen en kennis tussen 100 kinderen uit 50 landen op een conferentie over watergebruik.

Recreatieve ontmoetingen in agrarisch gebied

Organisaties en bedrijven op het platteland worden in staat gesteld om bezoekers op educatieve wijze te ontvangen, zodat bezoekers meer begrip krijgen voor landschap, bedrijvigheid, natuur, milieu en cultuurhistorie op het platteland.

Uitvoering door NLTO (Nederlandse Land- en Tuinbouworganisatie), Consulentenschap NME Flevoland en de Vereniging Dorpsbelangen.

Met asielzoekers werken aan de natuur

In een aantal bijeenkomsten worden met asielzoekers uit vele landen natuurbeelden uitgewisseld. Ondanks taalproblemen, levert dit een schat aan verrassende inzichten op. Ook wordt concreet gewerkt aan landschaps- en natuurbeheer.

Uitvoering door stichting Veldwerk Nederland.

Bondgenoten-project

Jongerenorganisaties, migranten-organisaties en milieu-organisaties werken aan de versterking van de aandacht voor 'Leren voor Duurzaamheid'.

'Leren voor Duurzaamheid' en de Nationale Strategie voor Duurzame Ontwikkeling

Ook Nederland werkt aan een Nationale Strategie voor Duurzame Ontwikkeling om deze te presenteren op de internationale conferentie voor milieu en ontwikkeling in Johannesburg 2002. Vanuit het programma LvD worden diverse initiatieven genomen om het belang van leerprocessen in de strategie te verankeren.

Bijdrage aan de BEPA-expert-meeting

Vanuit het programma LvD wordt een financiële en organisatorische bijdrage geleverd aan de IUCN-expert meeting over Biodiversity, Education and Public Awareness.

Essaybundel 'Leren voor Duurzaamheid'

In een essaybundel zullen verschillende wetenschappers hun mening geven vanuit verschillende invalshoeken op sociale leerprocessen, die helpen de samenleving duurzaam te ontwikkelen.

Toolkit 'Leren voor Duurzaamheid'

Voor de professionele NME-ers wordt een laagdrempelig handboek samengesteld (naar een Canadees voorbeeld) over inhouden, werkwijzen, stappenplannen, succesfactoren, voorbeeldprojecten enzovoort.

VIII. Colofon en meer informatie

Deze tekst is in opdracht van de interbestuurlijke stuurgroep 'Leren voor Duurzaamheid' uitgegeven door het programma-management.

Stuurgroep 'Leren voor Duurzaamheid'

Secretaris

P/a Ministerie van LNV

De heer drs. R.M. van Raaij

Postbus 20401

NL - 2500 EK DEN HAAG

Tel.: +31 70 378 5011

Fax: +31 70 378 6145

E-mail: r.m.van.raaij@n.agro.nl

Programma-management 'Leren voor Duurzaamheid'

NCDO

Mevrouw drs. M. van Stalborch

Postbus 18184

NL – 1001 ZB AMSTERDAM

Tel.: +31 20 5503 563

Fax: +31 20 6208 716

E-mail: m.van.stalborch@ncdo.nl

De heer ir. H. Blanken

Tel.: +31 655 194 198

Fax: +31 24 324 1971

E-mail: h.blanken@novioconsult.nl

Deze introductie van het programma Leren voor Duurzaamheid is te bestellen bij onderstaand adres:

NCDO

Postbus 18184

1001 ZB Amsterdam

tel: 020-5503555

e-mail: info@ncdo.nl

Bestelnummer:01PRO-003

Er is ook een Engelstalige versie beschikbaar